„...недовіра до основних модернізаційних ідеалів просвіти, науки, раціональності, технології, фалогоцентризму, імперіалізму, европеїзму" [1, 23].

Вищезазначені поезії О.Забужко пронизані болем не тільки за наслідки катастрофи для рідної землі, а й через усвідомлення жінкою всієї трагічності, безглуздості існування з відчуттям близького кінця: „І схотіла я знати: пощо мені вділено розум.../ О пощо мені *смертній* (курсив наш – О.Р.), такого тяжкого хреста?" [2, 62], „Як космічно, пронизливо-тихо за цією межею!" [2, 64].

Отже, суспільно-політичні погляди американської та української письменниць містить глибокі імплікації, що стосуються і визначення місця жінки у фалогоцентричному суспільстві, і спроб розв'язання метафізичних питань, і прагнення виходу „за межі". Феміноцентрична точка зору є спробою артикулювати жіночий досвід в умовах патріархальної парадигми мислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека.Український літературний постмодерн / Тамара Гундорова. – К.: Критика, 2005. – 264 с.
2. Забужко О. Друга спроба: Вибране / Оксана Забужко. – К.: Факт, 2005. – 320 с.
3. Забужко О. Незгасний маків цвіт / О. Забужко // Всесвіт. – 1990. – №1. – С. 130-133.
4. Лобовик І. Диригент останньої свічки / І. Лобовик // Вітчизна. – 1992. – №2-3. – С. 149-154.
5. Шахова К. Причетність / К. Шахова // Всесвіт. – 1980. – №9. – С.81-84.
6. Letters Home / ed. by A.S.Plath. – NY: Harper Perennial, 1975. – 502 p.
7. Plath S. Ariel / Sylvia Plath. – London: Faber and Faber, 1965. – 86 p.
8. Plath S. Collected Poems / Sylvia Plath. – London-Boston: Faber and Faber, 1981. – 351 p.
9. Plath S. Colossus / Sylvia Plath. – London-Boston: Faber and Faber, 1970. – 80 p.
10. Plath S. Winter Trees / Sylvia Plath. – London-Boston, 1971. – 55 p.

УДК 821.161.2Ф – 31.08.

СТРУКТУРНО-СТИЛЬОВА СПЕЦИФІКА ПСИХОЛОГІЧНИХ РОМАНІВ Р.ФЕДОРІВА

Усманова О.В., асистент

Запорізький національний університет

Статтю присвячено дослідженню специфіки психологічних романів Р.Федоріва. У ній розглянуто особливості структурної моделі романів та виявлено прикметні риси художнього письма автора на прикладі творів "Пустеля без броду" та "Палиця для прокажених".

Ключові слова: роман, структура, стиль, психологія.

Усманова Е.В. СТРУКТУРНО-СТИЛЕВАЯ СПЕЦИФИКА ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ РОМАНОВ Р.ФЕДОРОВА / Запорожский национальный университет, Украина.

Статья посвящена исследованию специфики психологических романов Р.Федорова. В ней рассматриваются особенности структурной модели романов и акцентируется внимание на основных чертах художественного письма автора на примере произведений "Пустыня без брода" и "Палка для прокаженных".

Ключевые слова: роман, структура, стиль, психология.

Usmanova O.V. THE STRUCTURAL AND STYLISTIC SPECIFIC OF THE PHYCOLOGICAL NOVELS BY R. FEDORIv/ Zaporizhzhya national university, Ukraine.

The article is devoted to the research of the specificity of the phycological novels by R.Fedoriv. The features of structural model of the novels are considered and the attention is focused on the main lines of the art letter of the author on the materials of the novels such as "Desert without Ford" that "The Stick for Leprous".

Key words: the novel, structure, style, phycology.

Актуальність проблеми. Творчість Р.Федоріва була неодноразовим предметом дослідження таких літературознавців як Ільницький М. ("Книга кам'яного поля (Штрихи до портрета Романа Федоріва),

Качкан В. (Роман Федорів: Літературно-критичний нарис"), Панченко В. ("Енергія пошуку: Літературно-критичні статті та нариси"), Салига Т. ("Свічка на осінньому вітрі. Імператив: Літературознавчі статті, критика, публіцистика") та інших. Не зважаючи на наявність літературно-критичних матеріалів, творча спадщина Р.Федоріва сьогодні належним чином не досліджена, більшість творів залишаються на маргінесі українського літературознавства. Нині в полі зору літературознавців саме велика проза автора. Особлива увага приділена таким романам як "Отчий світильник", "Кам'яне поле", "Жорна", "Ворожба людська", "Єрусалим на горах", "Чудо святого Георгія о Зміє".

Вибір теми зумовлено потребою комплексного дослідження жанрово-структурних особливостей, стильових засобів і видозмін у останніх епічних полотнах письменника "Пустеля без броду" та "Палиця для прокажених", що залишились поза увагою літературної критики. Якщо про "Палицю для прокажених" зустрічаємо деякі згадки у М.Ільницького та самого Р.Федоріва, то про "Пустелю без броду" жодної. Отже, порушена у статті проблема є актуальною.

Мета статті – розкрити специфіку структурно-стильової системи психологічних романів Р.Федоріва.

У кожного талановитого митця є твори вершинні, віхові, народжені у хвилини найвищого творчого злету. Несучи в собі магічне начало, вони вириваються за межі часу, а отже, такою ж мірою хвилюватимуть читачів у майбутньому, як хвилюють сьогодні. На нашу думку, у творчості Р.Федоріва такими є романи "Пустеля без броду" та "Палиця для прокажених", у яких він подає свої погляди на історію України та місце художника слова в суспільстві.

Роман "Пустеля без броду" – це намагання осмислити себе у часі, і ще більше – показати дітям і внукам – ким ти є насправді, ким був у минулому. Перед нами історія письменника Зорія – іпостась українського патріота, друге "я" самого автора, котрий присвятив своє життя не просто творчості, а саме такій творчості, яка вносить у голови сучасників знання своєї історії. Його світосприйняття формувалося на ґрунті моралі, етики, естетики, психології. Подібне світобачення народжувалося і у автора "Пустелі без броду" – Р.Федоріва вже з дитячих років, під впливом безпосереднього спілкування з сільською громадою, родиною, пізнання національних звичаїв, народного світогляду, літературних традицій тощо.

Своєрідність національної психології прозаїк вбачав у високих життєвих принципах та ідеалах духовного світу українця (любов і повага до батьків, рідної мови, відданість ідеям, принципам народної моралі, духовність, захист свободи власної та свого народу), про що свідчить розгалужена проблематика роману.

Герой роману "Пустеля без броду" – той, хто боронив і розвивав рідну мову, говорив правду про українську історію, пробуджував національну свідомість. І хоч немає його прізвища серед тих, хто своїми історичними романами орав перемоги безмежної пустелі, з болем відгукувався на "народні потреби і лікував національні болі" [1, 14], він був одним із тих, хто своїми творами боровся проти режиму, який "систематично, планомірно викорінював історичну пам'ять народу, виплоджував отари безбатченків" [1, 12].

Переповівши історію життя героя-письменника, Р.Федорів констатує: "Мало у нас будівничих, котрі б тримали на долоні грудку землі й відчували свою спорідненість із нею, своє синівство, і які б розуміли, що у сирій грудці землі багатотисячна історія України; розуміння цього додає гордості та синівської впевненості" [1, 18].

Створюючи свої книги, письменник прагнув дослідити людські душі, їх радощі і невдачі, кохання і ненависть. Чи не тому ткалося полотно його повістей "...мов золота парча, ...кожне слово було ваговите", там він зазирав "у такі глибини людської душі, в небеса людські і трясовини", боячись, "щоб процес творіння не спіткнувся, щоб хвиля не застряла поміж корінням" [1, 40]. Він намагався воскресити світ і людей чотирнадцятого століття, бо йому здавалося, що ці люди мучили його, топталися по ньому. Письменник переймався їх долями, вважаючи, що вони варті суду поколінь, бо дозволили чужинцям запанувати в Галицько-Волинській державі.

Книга про них стала викликом на суд нових поколінь за те, що "не втримали на своїх плечах склепіння колись могутнього королівства, з яким мусили рахуватися сусіди". Письменник "прирік себе на пошук справедливості". Він проводив паралель між правдою чотирнадцятого і двадцятого століть, часу, коли в черговий раз була втрачена держава. Йосип Зорій вважав, що "говорити правду... ні в якому разі не означає оббріхування чи очорнення: пізнання правди – суть наука сучасникам, нам усім" [1, 47].

Бажання розповісти світові про незнищенність народу засобами мистецтва висловив він під час першої зустрічі з жінкою, яка згодом стала його коханою дружиною. Полячка за походженням, своєю працею хотіла сподобатися українцям, бо її рід три століття проживав в Україні, їй стала дорога ця земля, яка, можливо, пам'ятала кривди, завдані їй родиною Загурських. Кароліна бачила своє призначення в тому, щоб віддати цій землі завдані борги.

Головний герой сам пережив суди злоязиких опонентів, панків, що осідали в львівських кав'ярнях, плюгавих балакунів, котрі нічого не знали про терпіння, про любов та ненависть, про Україну. Тому у

своєму творі він змалював образи горе-критиків, отих "хтосів", котрі плодили собі однодумців. У думках він вів із ними поєдинки, які чомусь будили незрозумілий страх. Тут автор передав почуття страху героя, яке той уявляв в образі щура, що гризе його нутрощі. Інколи письменнику здавалося, що цей страх доведе його до божевільні і не дасть змоги дописати "Книгу плачу". Однак він розумів важливу потребу людей у цій книзі, її значущість і роль у долі сучасників, вбачаючи своє призначення відкрити людям правду.

"Книга плачу" – це плач над нерозумними діями і вчинками волинських і галицьких бояр, ...плач через те, що поспільство руське байдуже і ліниве..." [1, 39]. Йому хотілося скинути з себе пута нинішнього верхнього світу й поринути в світи нижні, "в чотирнадцяте століття, поміж своїх героїв – збайдужілих, розбещених бояр, поміж воїв, у яких поржавіли мечі, а в їхніх шоломах розгніздилися сороки" [1, 122]. Неоднозначні натяки і вражаюча глибина підтексту, що, як правило, досягається прозорою символікою загалом у всіх творах Р.Федоріва і зокрема в цьому романі ("Книга плачу", "Книга терпіння", Бережанин, Поліний, Зорій, любов до редакції "Карпатського журналу", "нерозумні дії і вчинки волинських і галицьких бояр", "поспільство … байдуже і ліниве", "збайдужілі, розбещені бояри…", "могутня … держава розсипалася…" тощо) свідчить про далекоглядну прозорливість і авторську передбачуваність.

Філософські розмірковування Р.Федоріва нагадують такі ж глибокодумні розмисли Р.Іванченко у романі "Отрута для княгині": "…коли немічні й безсилі візьмуть державне кермо до рук, зруйнують світ, зроблять його схожим на себе – таким же немічним і безсилим! Лише сильні розумом і прозірливістю, лише вдатні на відвагу й *терпіння (виділення наше)* мусять володіти світом!.. Тоді й немочей буде менше серед простих умом – бо кожен захоче урівнятись не з слабким, а з сильним і великим…" [2, 309].

"Книга терпіння", що "винесла його… на високий гребінь слави…" [1, 38] не випадково має саме таку назву, адже вона принесла авторові повагу небайдужих до давньої історії. У ряду – "скорбота-терпеливість-порятунок" слово "терпіння" займає проміжне місце. Від великої скорботи людина стає терпляча, а терпеливість народжує надію, яка рятує людську душу. Отож, оптимізм автора зрозумілий, не зважаючи на трагедійні моменти життя головного персонажа роману Йосипа Зорія, що рухають сюжетну канву, символічну назву роману "Пустеля без броду", що найперше підсилює апокаліпсичну картину, змальовану у творі: "простелилася німа, бездонна, вже пізнана пустеля, через яку…він до кінця віку не протопчеться до людей, до світу, до України…" [1, 194], у яку все ж не віриться письменникові.

Саме тому письменник підіймає на п'єдестал Слово, вогонь якого повинен пробудити історичну пам'ять. І якщо Воно залишилося поміж людей, "хтось теє Слово мусив стерегти, не даючи йому заснути і пригаснути на віки вічні, щезнути. Стояли... й таки стояли обіч слова його заприсяжені безіменні жерці, часом ганьблені, залякані, попідкуплювані, іноді забрьохкані по вуха лжею, й попри все – невмирущі й світлі" [1, 178]. Вони приходили в уяві Зорія, розповідали йому про своє писання, у якому була чиста правда, бо вони нікому не примножували слави, але й не оминали гріхів, яких поназбирувалося на цілі шкуратяні торби, а потім це писання до тла згорало, перетворюючись на попіл.

Герой-письменник роману мав задум створити вступну новелу до "Книги плачу" як преамбулу перед вироком предкам, перед судом над ними і усвідомлював те, що перш, ніж судити їх, треба самому пройнятися духом часу. Автор роману змалював рушійну силу, яка не давала спокою його герою, поклику його душі. Цією силою була любов до рідної землі: "...грудкою землі я сподівався зважити свою любов до отчого краю та утвердитися... так, утвердитися у письменницькому праві любити, шанувати і водночас судити предків в ім'я поколінь сущих і поколінь майбутніх" [1, 77]. Письменник розумів, що серед всіх обдарувань у світі йому подаровано талант, що "кипить, вирує у діяннях добрих і злих людей із чотирнадцятого століття, яких, яко творець, виліпив, оживив на папері... вони, бояри хмільні й зрадливі, порозсідалися в голові і спати не дають... і жити не дають Спалює мене писання..." [1, 63].

Саме про ці чари, які справді назвав ворожбою сам Р.Федорів, говорив він у вступній статті про світ літературного, мистецького твору, у якому автор почувається вільно й розкуто..., знає в ньому "кожну стежинку й кожну травинку, а люди, яких письменник теж виліплює з своєї уяви, живіші за живих. Письменник знає усі таємниці цих людей, їх болі й радощі, їхні поривання і сумніви..." [1, 5]. У роздуми Йосипа Зорія він вносить думку про справжнє щастя літератора: бути потрібним усім, а не лише вибраним, бо ж уже природою закладено в ньому вміння давати людям світло – розказувати правду (наречений ім'ям Зорій): Зорій – той, хто наділений Божим даром просвітлювати темні душі, навіть вночі нести світло.

Через епізод зустрічі з підлітками з рідного села письменник дізнається про те, що "його книжка рушила поміж людей, немов апостол, і розмовляє з ними, і плаче поміж ними, і вчить молитов... молитов любові й ненависті" [1, 70]. Він не упокорювався цілому світові. Не хотів сіріти разом зі всіма, не звертаючи увагу на дилетантську заздрість, міщанське нерозуміння, укуси уїдливих слів. Книга знайшла читачів – однодумців, бо він, Зорій, "з оріїв", закорінений у землю, "свій" – такий же, як і вони, і добре знає їх життя. Отож, подвійна символічна значущість імені головного персонажа твору відображає приховано-

прозору сутність автора. "Метафоричний психологізм" та схильність занурюватися в таємниці людської свідомості – одна з найяскравіших особливостей стилю Р.Федоріва.

Спершу ворогам вдалося притупити його перо тяжкою розправою з коханою дружиною і їх ще не народженим дитям, а вдруге з жорстоким розрахунком і ненавистю знищити рукопис "Книги плачу", підсунувши замість нього між білизну револьвер, який так потрібен у слушну хвилину виявлення пропажі. Усвідомивши, що хтось викрав не тільки творчі муки, талант, надію і життя, відчувши себе обкраденим і спустошеним, герой опиняється " в пустелі без броду, без цвіту й без плоду ...пустеля... ні стежок… ні дороги, броду, ні коріння, ні..." [1, 182]. Куля влетіла в саме серце Йосипа Зорія.

Своєрідність сюжетно-композиційної побудови роману "Пустеля без броду" в тому, що лінія життя героя роману письменника Йосипа Зорія обрамлена на початку і після його самогубства призмою бачення і відчуття його душі вже після рокового пострілу з револьвера. Автор показує друге народження Зорія – видання повісті "Книга терпіння" через кілька десятиліть. Бо хоч свого часу чекісти скинули твір Зорія на купу перед читальнею, обпалили бензином і спалили, у пам'яті краян назавжди залишився молодесенький хорунжий, який терпінням і мукою поборов смерть.

Поява у 80-х роках нового твору з передмовою автора в "Карпатському журналі" стала не просто свідченням національного пробудження мас, а й дала поштовх отримати зізнання організатора планомірного полювання на Зорія і його книгу з метою "нейтралізувати її вплив на народні маси" [1, 215]. Обурений тим, що Зорій знову ожив, заздрісник зізнається своєму зятю, що це він організував розправу з Кароліною, викрав рукопис нової повісті і, знаючи імпульсивність характеру письменника, підсунув йому заряджений револьвер.

Автор змалював свого героя-письменника ще з молодих стрілецьких літ "людиною безапеляційною і саркастичною і надто впевненою в собі, він не вмів з'єднувати собі друзів, зате з успіхом множив ворогів". Прикладом вияву цих його рис і була думка про виховання літературного лицарського духу і критика одного з літераторів та зауваження йому в тому, що "в літературу приходять, немов у святиню, з чистим талантом, а твоє писання смердить помиями та шевським варом" [1, 211]. У відповідь цей "літератор, якому на початку творчості Зорій "обтяв пальці", завдався метою мститися письменнику, і хоч у цій справі він не був поодиноким, його помста виявилася найпідступнішою і найвигадливішою у своїй жорстокості. Вихваляючись цим, старий, закоренілий служака нової влади не розумів, що сам він "служив тільки сліпим знаряддям у руках тих, які в себе вдома залюбки винищили майже всіх письменників" [1, 217]. У мить люті і гніву вбивця Зорія намагається підпалити запальничкою журнал із повістю, та запальничка з журналом випадають із рук. Такий кінець символізує не лише смерть одного з тих, хто полював за Йосипом Зорієм і такими, як він, протягом всього їх творчого життя, а й смерть, відхід у минуле всієї армії "борців" з тими, хто відкривав правдиву історію народу. Це є символом і початку процесу відродження імен письменників, у творах яких осуд прадідівських давніх та сьогочасних гріхів свого покоління став попередженням нащадкам.

Р.Федорів розказав про письменника, який ніколи не продавався, "він був, єсть і буде ревнивим сином своєї отчизни і довів свою ревність і любов до неї, до отчизни, усім своїм життям і своїми книжками" [1, 117].

Роман "Пустеля без броду" – багатоаспектний, має розгалужену, проблематику: національної свідомості та гідності, ревізії думок щодо рідної мови, батьків і дітей, моралі, людського щастя.

Твір неореалістичний з певними автобіографічними документально достовірними моментами, філософсько-аналітичним заглибленням у дійсність та потужною ліричною стихією. Те, що роман має автобіографічні елементи, підтверджують і останні загадково-розгадані слова: "…це і є моїм покаянням. Тільки боюся назвати своє ім'я …ще боюся…" [1, 218].

Знайомлячи читачів з постаттю свого героя, Р.Федорів висловив впевненість, що, якщо не він сам, то неодмінно хтось інший повинен був розкрити душевні переживання та психологічні злами Зорія, його душа наче очікувала того, хто взяв би на себе таку відповідальність. Не випадково саме Р.Федорів взявся за цю справу, бо йому самому були близькі думки і прагнення героя. "Книга терпіння" Йосипа Зорія потрясла письменника, "спершу вицідивши... до краплі всю кров, а взамін налила... ручаї болю..." [1, 103]. Через цей нестерпний біль він і написав свій роман, заявивши, що Йосип Зорій чекав на нього. Р.Федорів, як і його герой, вважав своїм призначенням у житті не просто бути письменником, а "не випускати із своїх рук шнурка від дзвона, та щоб він, письменник, безпосередньо дзвонив і дзвонив, бив на сполох, зі сну байдужих, ботокудів, водив їх, сліпих і глухих, у нетрі далекої і близької історії, тицяв під ніс грудку землі, запитував, чи пахне вона святістю..." [1, 213].

Отже, об'єктом зображення роману стали не тільки філософські роздуми про світ, про людину, про слово, про Україну, але й елементи самоаналізу – вдивляння у власну душу, самовідчуття. Характери змикаються із символами.

Каркас твору – це складні синтаксичні мовні конструкти, що вирізняються гнучкістю і плавністю безкінечної думки, глибокодумного мислення, органічність пейзажних картин, що нагадує стиль поетів-романтиків, а саме їх стилістична умотивованість виконує настроєву функцію.

Картини, зображені у романі, ще приправлені символічним чорним кольором ("вовча лють неусвідомлена… двигтіла в мені чорнотою" [1, 204], "чорна душа" тестя [1, 217]), але його вже не так багато, як в інших творах Р.Федоріва, бо вже "…Україною мандрує хорунжий Деркач, і оповідає правду про пережите" [1, 217].

Глибока символіка, вишукана зображально-виражальна гама, передбачення, рухливі романтичні пейзажні вкраплення і великі розмаїті описи природи (одне речення – один абзац), психологім викладу, своєрідна поетика є ознакою романтичного письма, неповторного індивідуального стилю Р.Федоріва.

"Я прийшов до Вас із цією новою книжкою не для того, щоб лікувати Ваші рани, я прийшов їх ятрити" [3, 2], – саме так звернувся автор до читачів у його новому романі "Палиця для прокажених".

Ідея твору виникла на основі знайомства з активним учасником повстанського руху, який з часом зрадив власні ідеали. На старість він залишився сам, бо його зреклася сім'я: "Мені хотілося показати через нього трагедії душ, які під впливом обставин і часу зраджували себе. Цей герой спалював церкви, нищив каплиці, стрілецькі кладовища, він видавав людей… Коли він здався, коли він вивів чекістів до криївки, де були наші хлопці – тоді його душа вмерла" [4, 10].

Цим твором письменник виступив у ролі безжального та хірургічно точного діагноста нашого сучасного становища, витоки якого в минулому. Політичний дискурс України в ХХ ст. найповніше представлений двома протилежними силами: ОУН та більшовицьким рухом. Перші змагалися за Українську Самостійну Соборну Державу; інші – за панування пролетаріату в усьому світі. Нині одні можуть пишатися, що їхня мета досягнута, а інші – стали просто історією.

Генезис ставлення в незалежній Україні до воїнів ОУН-УПА необхідно шукати в історії її перемог і поразок, адже тоді багатьом видавалося, що історія буття української нації завершилася. І тому одна частина еліти була знищена, інша – капітулювала й перейшла на службу до переможців, третя – опинилася в еміграції, де перебувала в стані деморалізації та глибокої апатії.

Романом "Палиця для прокажених" Р.Федорів підвів своєрідний підсумок творчої діяльності. Цей твір засвідчує зрілість майстра, який зобразив події 40-70-х рр. ХХ ст. в Західній Україні через призму сповіді однієї людини, що є основним критеріїм епопеї. Ця сповідь переплітається з авторським баченням епізодів життя цього героя, що злиті в одну цілісну картину. Це бачення теж пройшло свою еволюцію. Погоджуємося з думкою М.Ільницького про те, що "цей роман можна було б назвати сповіддю, власне, маємо по суті дві сповіді: сповідь-звіт про не кинутий на важких вибоїнах життя, взятий на себе ще в дитинстві хрест, і сповідь-каяття, але покаяння не тільки запізніле, але й таке, що "когут тобі на Страшний суд не запіє…" [5, 8].

У творі домінують дві лінії: перша – "історія життя, трагедія одного чоловіка" [3, 394], який не зумів винести випробувань характеру в екстремальних життєвих перипетіях у часи бандерівського підпілля, фашистської та "совіцької" окупації, і друга – історія становлення митця від часу, коли він ще в дитинстві відчув поклик до писання: "Щось мене підмовляє й підмовляє, і я цією підмовою журюся, мов старий. Болить мені... вселився в мене якийсь біль, якась холера мене гризе" [3, 225].

Сюжет твору не традиційний – починається роман із розв'язки, зокрема з останніх періодів життя головного героя Василя Кузьмука. Для розкриття характерів Р.Федорів вдається до прийому розірваного часопростору, що дає змогу персонажеві очима автора поглянути на минуле.

Тема роману – трагедія українського народу, в якій він "мусить звільнитися від цього гріха, що став мовби гріхом первородним, фатумом його долі на довгих перегонах століть, мусить пройти через вогонь самоочищення, щоб у майбутнє увійти фізично і морально здоровим" [5, 14].

М.Ільницький [6] основною проблемою твору називає філософію та психологію зради, її наслідки та причини. "Твір пройнятий ідеєю християнського прощення, яке є запорукою відродження народу. Це твір вищою мірою автобіографічний, він є сповіддю перед сучасниками й нащадками" [6, 133], – наголошує дослідник.

Про те, що головною темою твору є зрада, відзначав і сам Р.Федорів в одному з інтерв'ю, де презентував сигнальний примірник "Палиці для прокажених": "Це твір не про героїзм, а про психологію зради" [7, 4].

Прямою формою внутрішнього розкриття в психологічному романі Р.Федоріва є самоаналіз. Здебільшого, він має ретроспективну специфіку, коли пережиті почуття, думки, стани душі аналізуються у процесі спогадів:"...Я б їх усіх, моїх "опікунів", вистріляв би по одному або ж лавами скошував із скорострільна... косив би як бадилля, бо це вони винні в тому, що я – прокажений, це вони... всучили мені палицю й штурнули в плече: йди, живи, ти нам потрібний. Моя вина, що я їм піддався" [3, 161].

Однак авторові властивий і самоаналіз, синхронний до процесу його переживань або дій. Зазвичай, цей вид самоаналізу відтворено у формі внутрішніх монологів. Вони спорадично переходять у розмову людини з собою у стані емоційної схвильованості. Роздуми Кузьмука є тому підтвердженням: "Господи, я знову беруся за старе, за вчорашнє знайоме зло; я роблю зло всупереч самому собі" [3, 253]; "я обсотаний павутинням, по вуха, душа моя повна липкої слизі… а я не маю сили очиститися… не маю сили, чи не маю охоти?" [3, 165].

Внутрішні монологи часто служать відображенням потоку свідомості персонажа в усьому його розмаїтті, завдяки своїй розгорнутості та філософічності. Монологи Р.Федоріва – це багатогранна і логічна стенограма душевних переживань героїв.

Композиція роману має своєрідне часове перемежування, тому події та їх учасники переплітаються. Кожен персонаж виконує своє призначення і доповнює цілісну картину ідейно-тематичного змісту твору. Саме тому у творі немає випадкових дійових осіб:"...письменник не завжди вибирає своїх героїв чи персонажів, вони самі приходять" [4, 9].

Майстерність лаконізму портретів Р.Федоріва поглиблює змістову та психологічну місткість кожної деталі. Автор підкреслив у зовнішності героїв домінуючу рису. Він не вдавався до детального опису портрета, а лише окреслив найсуттєвіші контури і лінії. Письменник декількома фразами змальовував характерні риси персонажів, розкривав внутрішній світ, психологію людини.

У портретних характеристиках простежено побіжність внутрішнього і зовнішнього в особистості. Тут прозаїк провів паралель між зовнішнім виглядом героя та його домашнім побутом: "Василь Кузьменко не помічав руїнного запустіння свого помешкання, не хотів помічати, йому було добре серед цього занехаяного світу, у цьому світі він теж був немитий, смердючий і забутий" [3, 20-21].

Роман рясніє своєрідними авторськими роздумами, що є живильним зіллям, із якого пробиваються психологічні істини. Вони є певною настановою, своєрідною порадою не робити невиважених вчинків, бути уважними до тих, хто поруч, бо не завжди типи, отруєні проказою, мають при собі палицю з бляшанкою, яка попереджає про загрозу. Отож, назва роману має подвійну метафоричність: через роздвоєння душі людина деградує, через внутрішню гнилість душі чоловік стає "схожий на каліку, на огидного виродка, на прокаженого" [3, 220]. А щоб показати людям небезпечність такого процесу (автор зізнається, що зробити це "Вищі Сили призначили" [3, 220] його), він використав слово, яке заступає дзвінок чи палицю, для застороги людям: будьте пильними – поруч небезпека. Тож якщо слово є палицею, то все писання "єсть багаттям, ватрою, вогнем очищаючим..." [3, 183].

Психологізм роману відчувається в тлумаченні еволюції людської душі, тут можна твердо сказати, що автор по-науковому підійшов до художнього змалювання причин жахливого перевтілення молодого поета-романтика, героїчного й легендарного організатора Ворожуна в зрадника й донощика Кузьмука, який творив на папері в клітинку "не книгу потаємну, а таки ціле поле, ...викошене й потирловане... і кожного разу з кожної клітинки виглядало чиєсь лице і чиєсь життя" [3, 375]. Автор не лише фіксує епізоди, а веде свого роду дослідження причин переродження людини.

Як ніхто раніше Р.Федорів роздумує над сутністю творення: "Це не так просто... ніхто іще до ладу не пояснив, що є творчим процесом" [3, 106]. Результатом цього процесу – від зародження бажання в душі майбутнього митця, від задуму написати конкретно про те, що було пережито, побачено, сприйнято і переусвідомлено з роками, – є роман "Палиця для прокажених", який демонструє, що "...письменник вміє долати простір і час... проходить крізь мури і крізь віки..." [3, 107].

Шлях до письменницької досконалості зображений автором як свій власний. Він повільний, нелегкий, бо письменство – "це каторга ковальська. Треба намахатися молотом" [3, 350]. Р.Федорів виносить на суд читача весь процес формування, і ще на початку роману дає зрозуміти, що персонаж Зенон Середа дуже схожий на нього самого: "…коли ж його і моя автобіографія збігаються, …тотожність біографічна накладає на мене обов'язок спробувати дослідити хоч би фрагментарно самого себе: хочу знати, хто я єсьм" [3, 15]. Звідси вся сутність внутрішнього світу героя – від зародження мрії про письменництво, від внутрішнього потягу до письма – до її реалізації: "Що є письменство? ...Схоже на меву, що кружляє над морем. Не вгадаєш, чи маєш її ловити сільцем, чи підстрелити, чи впросити лагідно, чи очікувати терпеливо, поки сама сяде тобі на плече...." [3, 350]. Цей довгий процес породив письменницькі роздуми, вкладені в уста героя, що "людина є найбільшою у світі загадкою... невже й справді нема на світі чистої й цілісної людини... сидить у кожному з нас актор, який грає свою роль у життєвій драмі залежно від обставин і відповідно перемінюється" [3, 273].

За довгі роки дороги письменника і жорстокого зрадника перепліталися досить часто: від першої зустрічі, відколи Кузьмук захистив Середу від хуліганів, відділившись від байдужого натовпу, привів його до свого дому, щоб вмити роз'юшене лице, до останніх років його життя. Зенон замінив Кузьмуковим батькам молодшого сина Богдана, який загинув від рук бандерівців за зраду старшого

брата, і став бажаним гостем для старих у цьому домі. Мимоволі він став свідком всього того, що відбувалося в цій сім'ї, свідком таємниці, що приховувалась у гріховних діяннях Василя Кузьмука.

Автор, залишивши свого персонажа наодинці з муками сумління, використав прийом споглядання, показавши контраст між його діями вдень і терзаннями вночі, коли той намагався залити докори сумління алкоголем, втопити себе в хмелю, бо здавалося, що душа вже згнила "… єсмь прокажений. І прокаженість свою усвідомлюю; мене, прокаженого, не замикають у лепрозорії…, навпаки – потішаються, що нипаю поміж людьми, розносячи заразу. Я їм потрібний... вони відібрали в мене калатало, яке належиться прокаженому, всучили голу палицю, щоб я, мов простенький каліка, не кидався кожному у вічі, щоб від мене не сахалися, щоб моя лєпра переходила на здорових, щоб мій сморід отруював їм душі... Мені, признаюся, страшно, а проте, не можу поламати свою палицю…" [3, 160].

Найважливішим моментом у його переживаннях і каяттях стає підказка внутрішнього голосу, яка прийшла до Василя Івановича в час, коли виконувалося завдання по знищенню стрілецького кладовища, місця пам'яті справжніх патріотів України. Внутрішній голос підмовляв Кузьмука: "Маєш у кишені револьвер… натисни на цингель і стріль собі в серце, в рот, у скроню, й тобі, чоловічку, відразу полегшає. Це порятунок. Рано чи пізно, а ти колись мусиш так зробити, бо нема іншого виходу... нема запасного виходу..." [3, 177]. Прислухатися до внутрішнього голосу і скористатися його порадою у Кузьмука знову не вистачило сили духу.

Спостерігаючи за діями і вчинками персонажа, автор підсумовує: зло зробило Кузьмука схожим на каліку, на огидного виродка, на прокаженого, тому він зненавидів усіх чесних, чорно заздрив їм, і ця заздрість примушувала його писати на них "опікунам" із вулиці Чекістів, щоб очорнити їх, примушувати страждати, гинути в сибірах та інших далеких світах. І ці муки породили почуття зла і ненависті до свідків.

Прийоми зображення Кузьмукових "опікунів" різних часів заслуговують особливої уваги, адже дослідження натури зрадника Кузьмука дає право задуматися над тим, що виною в появі подібних перевертнів є не лише їх власні боязливі душі, а ті, хто був поруч із ними, хто зумів людині, яка мала колись крила, вміло і вправно "вискубти з його крил пір'я", хто з "грізного бандерівського сотенного Ворожуна виліпив покірливого раба" [3, 321], – а це все стало поштовхом до першого кроку, який вів його до лепрозорію. На цьому шляху були підірвана каплиця і зруйнований цвинтар січових стрільців, жорстока розправа зі свідками своїх злочинів.

Всім цим "опікунам" автор відводить мізерні ролі в обсязі всього роману, він навіть не дає імен чи прізвищ, обмежуючись хіба що епізодичним образом есесівця Савушкіна, майора Бєлова. Дивлячись на них, Кузьмук тішився, що "не один я прокажений на світі... множество нас..." [3, 299]. Автор словами персонажа передає не лише його власне ставлення до того, що він не одинокий у своїй зраді, в своїй жорстокості, а психологічно підводить до думки, що "люд у своїй масі заляканий", у цьому теж бачиться причина появи перевертнів.

Найоб'ємнішу роль серед персонажів відведено Теодору Іларіоновичу Скочилясу, професійному "прохіднику", прислужнику будь-якій владі, який надав чи не найбільшу "послугу" в перевтіленні і подальшому гріхопадінні Кузьмука. Цей тонкий психолог вже за збіркою перших віршів молодого Василя Кузьмука проглянув його романтичну натуру і життєлюбство, а згодом ласкавим змієм заповз у його душу, переконуючи в прощенні за умови переходу в руки нових господарів.

Досконале розпізнання суті Кузьмука Скочиляс-художник втілив у намальованому його портреті. Епізод, коли Кузьмук повертається додому з портретом, має особливе психологічне навантаження. Тут, як зазначив М.Ільницький, "сцена начеб перенесена з вайльдівського "Портрета Доріана Грея" [5, 13]. Кузьмук заповзято "кромсав... різав, краяв свого двійника на портреті... найперше подірявив очі... і Василеві Івановичу здалося, що крізь очні діри витекла сукровицею душа... ха, тепер за вишиваною сорочкою лишилася одна шкаралупа" [3, 322].

Чорні кадри Кузьмукового життя, які стали часто з'являтися перед його очима, послужили імпульсом до занотування роздумів персонажа про себе і своє життя: "Я вас запитую, люди. Хіба все, що мною вчинено, є злочином? Адже я рятував самого себе. Це так природньо: рятуватися" [3, 241]. Інстинкт збереження власного життя переважає людяність, моральні принципи, біблійні заповіді. Власне життя дорожче за все.

Роздумуючи над історією життя Василя Івановича Кузьмука і спостерігаючи за його діями і вчинками, Зенон Середа переймався з'ясуванням важливої істини: де та межа, коли людина ламається і стає зрадником? У чому полягає психологія зради?

Ставши свідком такої трагедії, Зенон Середа метафорично взяв на себе камінь Кузьмукових гріхів. Важко було митцю з такою ношею, він чекав дня і години, тому ходив по життю, вишукуючи саме ту палицю для прокажених, саме те слово, яке допоможе донести людям правду, якою б жорстокою вона не була. Він вважав, що тільки тоді, коли відчує себе справжнім майстром, зможе зняти зі своєї душі цей

камінь, який з роками був все важчим. Ставши справжнім письменником, він раптом зрозумів, що не має права без згоди самого Кузьмука розповісти правду про нього людям, бо "кожна людина сама здатна зважувати власну вину, гріхи тобто, а, отже, відповідно й відмірює сама собі кару. Людині, прецінь, видніше" [3, 381]. Саме тому з часом все ясніше бачив Зенон Середа призначення письменника, свою думку про це він висловив хворому і знесиленому, але ще повному люті й ненависті, Кузьмукові: "Письменник бо не обов'язково повинен почувати себе проповідником, апостолом, що кличе творити добро, застерігає від гріха, від зла отже… письменник не суддя, а література... не пронумеровані картки кримінальної справи..." [3, 393].

Розплутати клубок зла, віднайти його джерело, з'ясувати істину, до якої письменник ішов роками, йому повністю вдалося лише тоді, коли хворий, немічний, із повністю згноєною проказою душею, Кузьмук сам покликав його до себе, вже не боячись, вголос зізнався у всіх гріхах. Кузьмукові слова, сказані Зенону Середі, вносять повну ясність у розв'язання проблеми природи зради: жага життя змушувала його діяти підступно. Та якою ціною заплатив він за своє життя? Ціною життів тих, хто приходив до нього в його жахливих снах, чиї видіння бачив він у своїх вікнах. Кузьмук боявся їх. Однак не розумів, що суспільна мораль такі вчинки не пробачає. Він сам хотів би почути думку письменника і людей про те, хто винен у його гріхах, крім нього самого. Письменник виносить історію життя на людський суд із проханням задуматися над причинами зради. "Це твір не про героїзм, а про психологію зради" [7, 2], – підкреслив Р.Федорів в одному з інтерв'ю.

Авторська розповідь і прототип образу персонажа контамінуються так майстерно і логічно, що об'єктно-суб'єктний перехід від першої до третьої особи непомітний, а тому важко з'ясувати, де письменицька думка, а де роздуми дійової особи.

Інколи письменникові здавалося, що якби у револьвері були набої, немічний Кузьмук, заради збереження свого життя і нерозповсюдження таємниці, випустив би в нього чергу. Та всі набої головного персонажа були використані на щурів, яких багато розплодилося під підлогою, інколи він наче бачив, як з-під його подушки виповзав щур завбільшки з кота, ставав на задні лапи і насмішкувато позирав на Кузьмука. Тоді йому здавалося, неначе цей "щур виповзав з нього самого", що "цей щур... і є моєю сутністю, моєю душею" [3, 16]. Це ще раз підтверджує наявність прокази, найстрашнішої, найнебезпечнішої, найогиднішої та наймерзеннішої хвороби з усіх тих, які описані в Біблії. Це – смерть сповільненої дії. Вражені частини тіла хворої людини буквально відмирають у той час, як хворий все ще живий. Хвороба вражає здорові частини тіла людини, вона не може існувати поза живою істотою. "Лінива смерть", "скорботна хвороба", "відбиток звіра", "бич Божий" – колись хворих на проказу вважали невиліковними та проклятими, а здорові люди прагнули будь-що уникнути з ними зустрічі. У Біблії проказа ("цараат") зображується не просто як хвороба, а як форма покарання за гріх. Вважалося, що прокажений має моральну нечистоту перед Богом, і він точно грішний.

Отже, дослідження життя і діянь Василя Кузьмука стало для Зенона Середи творчим процесом, а його результат представлений романом "Палиця для прокажених". Весь твір пройнятий прощенням, яке особливо відчувається у філософських міркуваннях Зенона Середи, у молитвах Прокопа Жита. У них не звучить гнівний осуд, лише ствердження того, що ні в часі, ні в просторі не пропадає добро чи зло, і люди повинні про це пам'ятати. "Палиця для прокажених", на думку самого автора роману, це "той дзвінок із ціпка прокаженого, якого слід остерігатися, щоб не заразитися. Це така пересторога для сучасників" [7, 6].

Отож, безперечна актуальність слів, якими автор вважає за обов'язок "нагадувати, що час, немов каламутна повінь, замулює нашу пам'ять піском... стаємо добренькими, забудькуватими, лагідними… і через нашу немудру доброту хтось... знайде нову жертву..." [3, 282].

Роман "Палиця для прокажених" відтворює внутрішній розвиток героїв у процесах психічного життя. Він сміливо розсуває сюжетні межі, до особистісного та приватного аспекту відтворення залучає епізоди, що охоплюють життя усього людства. Письменник вдало відтворив конфлікт між людиною та суспільством, констатувавши неможливість його усунення.

Стиль роману – оригінальний. Автор використовує переплетення авторської свідомості та свідомість головних героїв. Такий прийом М.Ільницький умовно називає "колективним монологом" [5].

Твір Р.Федоріва відзначається єдністю домінантної емоційності персонажів. Відчувається високий ступінь психологічної напруженості в усіх компонентах роману, що збагатив національну культуру правдивими картинами історії, адже "вчорашнє – це теж сьогоднішнє, бо воно було, жило й живе в кожному з нас; земля і людська душа – вмістилище пам'яті" [3, 448].

Висновки. Структурно-стильова система психологічних романів Р.Федоріва різноманітна. Хоча вони вписуються в традиційні рамки світової та вітчизняної літератури, але по-своєму оригінальні. Над художнім змістом та фактичним змалюванням історичних і життєвих подій переважає психологічна глибинність та складний пошук істини. Така специфіка філософського мислення автора зумовила

своєрідні, самобутні структурно-стильові складники та розкриття проблематики через особливості сюжетно-композиційної будови творів. Вони взаємодіють, взаємодоповнюють, вступають у своєрідні взаємини один з одним і всією творчістю письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Федорів Р. Лисиці брешуть на щити. Роман та повісті / Р.Федорів Р. – Львів: Червона калина, 1997. – 362 с.
2. Іванченко Р. Отрута для княгині: Роман / Іванченко Р. – К.: Спалах ЛТД, 1995. – 464 с.
3. Федорів Р. Палиця для прокажених / Федорів Р. – Львів: Червона калина, 2000. – 424 с.
4. Залізняк Б. Роман Федорів: "Я припустився великої помилки, що не зробив собі іміджу..." / Б.Залізняк // Україна. – 1995. – № 5-6. – С. 9-11.
5. Перехрестя часів у прозі Романа Федоріва // Львівська державна обласна універсальна наукова бібліотека. Науково-методичний відділ. – Львів: Червона калина, 2000. – 37 с.
6. Ільницький М. Два десятиліття поряд / М.Ільницький // Дзвін. – 2005. – № 12. – С. 131-133.
7. Пасічний О. Життєвий аргумент Романа Федоріва / О.Пасічний // Поступ. – 2000. – № 197 (641). – С. 2-8.

УДК 82–32 (242–244)

РОМАН ІЗ ВЛАДОЮ (ҐЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ПРОЗИ МАРІЇ МАТІОС І ТЕТЯНИ УСТІНОВОЇ)

Філоненко С.О., к. філол. н., доцент, докторант

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Філоненко С.О. Роман із владою (ґендерні аспекти прози Марії Матіос і Тетяни Устінової).

У статті розглядаються твори сучасних письменниць Тетяни Устінової (роман «Большое зло и мелкие пакости») і Марії Матіос (повість «Учора нема ніде»), в яких сюжет збудовано за формулою «роману з владою». Проаналізований образ нового героя масової літератури, стереотипи маскулінності й фемінності в текстах. Дискутується питання про приналежність прози Марії Матіос до масової літератури.

Ключові слова: масова культура, масова література, ґендерні стереотипи, маскулінність, фемінність, влада, роман.

Филоненко С.О. РОМАН С ВЛАСТЬЮ (ГЕНДЕРНЫЕ АСПЕКТЫ ПРОЗЫ МАРИИ МАТИОС И ТАТЬЯНЫ УСТИНОВОЙ) / Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Украина

В статье рассматриваются произведения современных писательниц Татьяны Устиновой (роман «Большое зло и мелкие пакости») и Марии Матиос (повесть «Вчера нет нигде»), в которых сюжет строится по формуле «романа с властью». Проанализирован образ нового героя массовой литературы, стереотипы маскулинности и феминности в текстах. Обсуждается вопрос принадлежности прозы Марии Матиос к массовой литературе.

Ключевые слова: массовая культура, массовая литература, гендерные стереотипы, маскулинность, феминность, власть, роман.

Filonenko S.O. ROMANCE WITH AUTHORITY (GENDER ASPECTS IN FICTION BY MARIA MATIOS AND TATYANA USTINOVA) / Ternopol national pedagogical university of the name of Vladimir Gnatyuka, Ukraine

The article deals with two literary works by contemporary writers Tatyana Ustinova (novel “The Big Evil and Small Dirty Tricks”) and Maria Matios (story “Yesterday isn’t Anywhere”), in which the plots are built on the formula “romance with authority”. The figure of the new hero in popular fiction, masculine and feminine stereotypes are analyzed. The issue of Matios’s fiction as popular one is debated.

Key words: mass culture, popular fiction, gender stereotypes, masculinity, femininity, authority, novel.

Література – як висока, так і масова – виступає резонатором актуальних соціокультурних тенденцій, які «зчитуються» і на проблемно-тематичному рівні, і в сюжетобудові, і у виборі персонажів, який ніколи не буває випадковим. Це справедливо стосовно такого жанру, як «любовний роман»: відповідно до його законів, герой і героїня водночас утілюють універсальні стереотипи маскулінного й фемінного, постаючи